

В історичній літературі періоду СРСР американська підтримка “панської Польщі” в західноукраїнському питанні, надана Вашингтоном в 1919 р., однозначно трактувалася як антиукраїнська акція, прояв імперіалістичної політики тощо. Нова історична доба вимушує українських істориків дещо інакше розставити акценти. Сполучені Штати Америки, як зрештою і інші Великі Держави, вибирали не стільки між українцями і поляками (українці в такому протиставленні могли б навіть дещо вигравати з огляду на профранцузьку орієнтацію Варшави), скільки між сильними, життєздатними і – внутрішньо слабкими режимами. Директорія та ЗУНР могли б розраховувати на ефективну американську (та й англійську) допомогу лише за умови вищої морально-політичної єдності українського народу, вищого патріотизму, активнішого бажання захистити свою державність та незалежність.

1. Лихолат А. В. Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине. – М.: 1949, С. 45. 2. *Papers, Relating to the Foreign Relations of the USA. The Paris Peace Conference, 1919. V.1. PP. 268-269.* 3. *Архив полковника Хауза. М., 1937. Т. II, с. 207.* 4. *Foreign Relations of the United States. 1919. Russia. p. 750.* 5. *Красный архив, 1926, т. 19. С. 37.* 6. *Foreign Relations of the United States. 1919. p. 778.* 7. *Foreign Relations of the United States. 1920. V. I, p. 236.* 8. Лозинський Михайло. *Галичина в pp.1918-1920. - Відень, 1922. С. 86.* 9. *Foreign Relations of the United States. Paris Peace Conference. V. VIII, p. 494.* 10. Лозинський Михайло, вк. *Твори. С. 110.* 11. *Красный архив, 1930, т. 3 (40). С. 4-5.* 12. *Новая русская жизнь, 28 августа 1920.* 13. Макачук С. А. *Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Львів: 1997. С. 180.*

М.П. Гетьманчук

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ 1920 – 1939 рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

© Гетьманчук М.П., 2001

Проаналізовано стан наукової розробки проблеми вітчизняними та зарубіжними істориками.

In the article has been analysed the condition of the scientific problem by the native and foreign historians.

Проблема українського питання в радянсько-польських відносинах належить до найменш вивчених у вітчизняній науці. До недавнього часу вона була предметом замовчування, фальсифікацій та спекуляцій з боку як радянських вчених, так і науковців комуністичної Польщі. Історія радянсько-польських відносин була перетворена у сферу майже виключного панування ортодоксальних партійних пропагандистів, які відкидали будь-які спроби відійти від встановлених штампів і схем.

Відгомін тоталітарного комуністичного минулого в історичній науці відчувається ще й нині. Антиукраїнські сили, які не можуть змиритися з незалежністю України, одним із головних своїх завдань поставили компрометацію національно-визвольної боротьби українського народу. Вони намагаються це робити руками так званих українців, зокрема, В. Поліщука, який у своїх “працях”, повторюючи віджилі комуністичні постулати про

діяльність ОУН, таврує й знеславлює тих, хто самовіддано боровся за утвердження самостійної України [1]. Безглуздими є твердження цього автора про те, що “Україні потрібен катарсис, очищення від націоналістичного, фашистського тягару”. Оцінюючи позицію В. Поліщука, відомий український історик Я. Ісаєвич зазначає: “Твердити, що думка пана Поліщука репрезентативна для українців тому, що він називає себе православним українцем – це те саме, що твердити, що думка Дзержинського репрезентативна для поляків тому, що він римо-католик і шляхтич... в Україні таку позицію, як Поліщук, займають тільки українські комуністи і вороги української державності”[2]. Обґрунтовану критику праць В. Поліщука містять також публікації українських дослідників В. Сергійчука, А. Семенюка та ін. [3].

Радянська історична наука, особливо московська школа, послуговуючись інтернаціональною сутністю марксизму-ленінізму, продовжувала захищати імперську традицію існування великого поліетнічного формування, яким був Радянський Союз. У працях істориків цієї школи 50-70-х років Ф. Зуєва, І. Яжборовської, П. Ольшанського, І. Міхутіної, присвячених дослідженню радянсько-польських відносин міжвоєнного періоду, українському питанню приділялося дуже мало уваги [4]. Крім того, українські державні утворення (УНР, ЗУНР) на етнічних українських землях розглядалися ними як щось неприродне, протизаконне, інспіроване ззовні.

Навіть у 90-х роках проглядається чітко виражене небажання російських дослідників відступити від радянської схеми історії СРСР (Савченко В.Н. Восточнославянско-польское пограничье 1918-1921. Этносоциальная ситуация и государственно-политическое размежевание. – М., 1995). Сучасна російська історіографія здебільшого не виправдовує політику більшовицької партії міжвоєнного періоду, але свідомо ухиляється від визнання національного характеру репресій комуністичного режиму та їх оцінок. Російські науковці за невеликим винятком продовжують розцінювати український “націоналізм” періоду національно-визвольних змагань у ХХ ст. як ірраціональну силу, яка своїм руйнівним характером призвела до чисельних жертв “радянських людей”. Деякі з них, зокрема, О. Дугін (Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М., 1997), захищаючи російський імперіалізм, дописався до того, що сучасні Україну і Польщу не вважає самостійними державними утвореннями, а лише “прикордонними регіонами” і “небезпекою для всієї Євразії”.

В УРСР також не визнавався самий факт “законності” існування УНР і ЗУНР, що стало значною перешкодою на шляху дослідження проблеми вітчизняними радянськими істориками. Однак навіть і в цих умовах, коли основним об’єктом для наукових досліджень став комуністично-радянський рух, історики Р. Симоненко, О. Карпенко, Ю. Сливка, С. Макарчук, М. Панчук, І. Кундюба у працях, опублікованих в 50-80-ті роки, використовуючи доступні архівні матеріали, аналізували плани країн Атланти і США щодо українського питання, показували їхню роль у встановленні нових державних кордонів країн Центрально-Східної Європи, доказували нелегітимність окупації Польщею західноукраїнських земель [5].

На відміну від радянських істориків, науковці ПНР у 60-70-ті роки значно інформативніше почали висвітлювати польсько-радянські стосунки міжвоєнного періоду. Із 1965 р. Інститут історії ПАН розпочав у Варшаві випуск серійного видання “Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały” (Warszawa, 1965-1978. – Т. 1-17). Чимало проблем польсько-радянських відносин знайшли своє відображення на сторінках цього видання у працях А. Скшипєка, М. Лечика, Є. Куманецького, В. Міховича, С. Грегоровіча,

М. Захаріаса. Але українському питанню були присвячені лише публікації А. Деруги, К. Левандовського, С. Закс, С. Вронського. Не можна не зауважити й того, що ці автори нерідко впадали у суб'єктивізм при висвітленні історії взаємовідносин УНР з Польщею, проблеми становлення східних кордонів Польщі. Деякі з вищеназваних польських дослідників в 70-90-х роках опублікували свої монографії з історії польсько-радянських відносин, проте українське питання в них висвітлюється лише фрагментарно [6].

Із здобуттям незалежності українські історики почали по-новому, спираючись на недоступні раніше джерела, досліджувати міжнародні аспекти українського питання. Хоча привертає увагу нерівномірність інтересу (і, відповідно, ступінь вивченості) до розгляду проблеми на різних етапах розвитку радянсько-польських відносин. Незважаючи на те, що до наукового обігу залучені праці державних діячів періоду національно-визвольних змагань – С. Петлюри, В. Винниченка, С. Шелухіна, І. Мазепи, О. Шульгіна, М. Шаповала, Д. Дорошенка, М. Лозинського, висвітлення перебігу подій та оцінки українсько-польських стосунків в 1920 р. у сучасній вітчизняній історіографії мають дискусійний характер.

Найпомітнішою серед них є праця І. Мазепи “Україна в огні й бурі революції 1917-1921” (Прага, 1943-Т.3. Польсько-український союз. Кінець збройних змагань УНР). Будучи близьким соратником С. Петлюри, І. Мазепа об'єктивніше від інших дослідників оцінював персональні дії Головного отамана при укладанні Варшавського договору та в період польсько-радянської війни 1920 р. Адже Варшавський договір українська громадськість зустріла неоднозначно, про що згодом відзначив у своїй праці С. Шелухін “Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року” (Прага, 1926).

Проблема українсько-польських стосунків періоду польсько-радянської війни знайшла своє відображення у працях українських істориків В. Вериги, І. Срібняка, В. Сергійчука, С. Іваниса, В. Михальчука, М. Павленка, Б. Тищика і О. Вівчаренка, Б. Гудя і В. Голубка, М. Литвина. Причому головний акцент ці автори зміщують на докази безвихідного становища уряду УНР при укладенні Варшавського договору. Цим здебільшого пояснюється та непомірно висока ціна, яку заплатив С. Петлюра за допомогу Польщі у боротьбі проти більшовиків. Проте частина українських дослідників, зокрема В. Солдатенко “Українська революція. Історичний нарис: Монографія” (К., 1999), піддають сумніву висновок про абсолютну доцільність укладення Варшавського договору та вважають, що достатніх підстав для цього не було.

За роки незалежності помітно активізувалася діяльність науковців західноукраїнського регіону, які займаються дослідженням історії ЗУНР – М. Кугутяка “Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст.-1939 р.) (Івано-Франківськ, 1993 р.), М. Литвина і К. Науменка “Історія ЗУНР” (Львів, 1995), Б. Тищика і О. Вівчаренка “Західноукраїнська Народна Республіка” (Коломия, 1993 р.), С. Макарчука “Українська Республіка галичан. Нарис про ЗУНР” (Львів, 1997), О. Красівського “Східна Галичина й Польща в 1918-1923 рр. Проблеми взаємовідносин” (К., 1998). Залучення ними до наукового обігу нових документів та матеріалів дозволяє глибше зрозуміти напрямки і особливості дипломатичної діяльності уряду ЗУНР в 1920-1923 рр.

Після повалення у 1989 р. комуністичного режиму в Польщі з'явилася низка публікацій польських істориків, присвячених українсько-польським стосункам періоду національно-визвольних змагань 1920 р. Серед них треба згадати праці З. Карпуся, Є. Коко, С. Стемпяна, О. Колянчука, Я. Сліпеца, А. Середницького, В. Сергика. У монографічних дослідженнях Є. Коко “Wolna z wolnymi. PPS wobec kwestij ukraińskich w latach 1918-1925”

(Gdańsk, 1991), Т. Ольшанського “Historia Ukrainy XX w.” (Warszawa, 1994), А. Хойновського “Ukraina” (Warszawa, 1997), Ю. Дарського “Ukraina. Historia, współczesność, konflikty narodowe” (Warszawa, 1993), Б. Скарадзінського “Polskie lata 1919-1920” (Warszawa, 1993. – Т. 1-2), М. Прушинського “Драма Пілсудського. Війна 1920” (К., 1997), Р. Потоцького “Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920-1939)” (Lublin, 1999), Я. Бруського “Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychódźstwie (1919-1924)” (Kraków, 2000), О. Колянчука “Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939)” (Львів, 2000) почали розглядатися ті аспекти українського питання, які раніше майже не бралися до уваги польською історіографією: відносини уряду Польщі з УНР, справжні причини спільного польсько-українського “Київського походу”. Ведучи мову про “забутих союзників” Польщі, долю С. Петлюри і його уряду, звертаючись до польсько-українського союзу 1920 р., науковці роблять спробу відповісти на питання: чи був уряд УНР реальним партнером у планах Ю. Пілсудського. Позитивним явищем у роботах польських дослідників є їх намагання “реабілітувати” українське питання у польській історичній науці.

В українській історіографії залишалося чимало невивчених питань й стосовно висвітлення українського питання в радянсько-польських відносинах при укладенні Ризького договору у 1921 р. Певним чином ця проблема з’ясовується у публікації Т. Галицької-Дідух “Українське питання на Ризькій мирній конференції (1920-1921 рр.) // Нова політика. – 1999. - № 5”. Заслужують на увагу й публікації сучасних польських істориків Е. Вішки, Я. Бруського, З. Карпуся, Р. Вапінського, С. Александровича, А. Айненкеля, які увійшли до збірника наукових праць “Traktat ryski 1921 roku po 75 latach / Studia pod red. M. Wojciechowskiego” (Toruń, 1998). Вони вирізняються новітнім рівнем вивчення українського питання в радянсько-польських відносинах під час мирних переговорів у Ризі.

Надзвичайно важливою для розуміння сутності українського питання є проблема становлення українсько-польського кордону за Ризьким договором. Цей її аспект відображено у працях українських істориків С. Кульчицького “Проблема кордону між Україною й Польщею в радянській політиці 1919-1921 рр. // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість” (К., 1993), В. Сергійчука “Етнічні межі і державний кордон України” (Тернопіль, 1996), В. Боєчко, О. Ганжа, Б. Захарчука “Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан” (К., 1994). Подаючи цінні відомості щодо проблеми формування українсько-польського кордону, українські дослідники подають виважений та об’єктивний аналіз фактів.

Велику увагу становленню східних кордонів Польщі за Ризьким договором приділяють і польські історики, які поряд із монографічними виданнями присвятили цій проблемі низку статей. Це зокрема, монографії А. Чубіньського “Walka o granice wschodniej w latach 1918-1921” (Opole, 1993), Г. Домінічака “Granica wchodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939” (Warszawa, 1992), статті С. Закс, Є. Куманецького, А. Айненкеля, З. Ковальського, Т. Ольшанського. Однак польські дослідники, які вивчають проблему формування польського кордону, інколи ігнорують тезу про те, що долю українського народу та його кордонів тривалий час вирішували поневолювачі України.

Недостатньо досліджена вітчизняною історичною наукою і зовнішньополітична діяльність Української РСР початку 20-х років, її участь в реалізації умов Ризького договору в радянсько-польських відносинах. Це найслабша і найбезпорадніша ланка історіографії проблеми. В радянські часи їй присвятили свої праці загального характеру лише декілька істориків, зокрема, П. Удовиченко “З історії зовнішньої політики УРСР (1919-1922 рр.)”

(К., 1957), І. Хміль “З прапором миру крізь полум’я війни: Дипломатична діяльність Української РСР (1917-1920)” (К., 1962).

Публікації сучасних вітчизняних істориків містять лише сюжети про взаємовідносини УРСР з Польщею початку 20-х років, які включені до праць С. Кульчицького “УРСР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.). Спроби побудови концептуальних засад реальної історії” (К., 1995); його ж “Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928)” (К., 1996); його ж “Україна між двома війнами (1921-1939 рр.” (К., 1999), Г. Цветкова “Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917-1945 рр.” (К., 1997), книги львівських науковців “Історія міжнародних відносин України (20-те століття) / Під ред. В. Трофимовича” (Львів, 1996), І. Овсія “Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року)” (К., 1999), І. Дробота “Українське питання у зовнішньополітичних планах європейських країн у міжвоєнний період (1920-1939 рр.)” (К., 1999). Особливо цінними у контексті досліджуваної проблеми є ґрунтовні праці С. Кульчицького, який, вивчаючи питання утворення в складі уряду УРСР наркомату закордонних справ, наводить цікаві дані щодо відносин УРСР з Польщею.

Тільки один аспект, пов’язаний з участю Української РСР у процесі реалізації умов Ризького договору в радянсько-польських відносинах, висвітлений краще в українській історіографії. Він стосується польської національної меншини в УРСР, вивченню якої присвятили праці Т. Єременко “Польська національна меншина в Україні в 20-30 рр. ХХ століття”(К., 1994), Г. Стронський, кандидатську дисертацію О. Калакура “Українська полонія в 1917-1939 роках” (К., 1995). Становище польської національної меншини в УРСР відображено також в узагальнюючих працях В. Чирка “Национальные меньшинства на Украине” (К., 1990), Б. Чирка “Національні меншини в Україні (20-30 рр. ХХ століття)” (К., 1995). Цікавий матеріал щодо польського населення містить праця “Національні меншини в Україні 1920-1930-ті роки: Іст. картограф. атлас / Упоряд. М. Панчук та ін.” (К., 1995).

Значний інтерес до цього питання проявляють польські науковці. У публікаціях 90-х років Я. Купчака, С. Стемпеня, С. Александровича, книзі “Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR / Pod. red. H.Kubiaka “(Wrocław; Warszawa; Kraków, 1992) польські вчені в основному об’єктивно оцінюють політику щодо поляків в УРСР. Вони, як і українські дослідники, приходять до однозначного висновку: в умовах тоталітарного режиму і культу особи Й. Сталіна поляки в Україні стали його жертвою.

Якісні зміни в українській історичній науці відкрили широкі можливості для вивчення політики Польщі в українському питанні на західноукраїнських землях, особливо у процесі виконання нею умов Ризького договору. Найбільшої уваги в цьому плані заслуговують праці Я. Дашкевича, Я. Грицака, М. Швагуляка, які досліджують націотворчі процеси у Східній Галичині і політичну природу українсько-польського протистояння 20-30-х років ХХ століття. Причому, як зазначає Я. Дашкевич, польська сторона першою повинна нести відповідальність за його конфронтаційний характер і наслідки конфлікту.

Привертають також увагу публікації С. Макарчука, Ю. Сливки, М. Кугутяка, Я. Малика, В. Трофимовича, Л. Зашкільняка, Ю. Киричука, А. Павлишина, П. Дужого, І. Федика, які присвячені вивченню діяльності політичних партій та громадських об’єднань Західної України, дослідженню концептуальних підходів обидвох сторін у розв’язанні національного питання. Становище західноукраїнських земель у складі Польщі та методи, якими польські власті здійснювали політику щодо українців, вивчають М. Швагуляк, М. Кучерепа, В. Дмитрук, В. Прокопчук, В. Смолей, І. Таньчин, Є. Наконечний, З. Баран,

В. Чоповський, В. Кислий. З'явилася низка праць (Г. Цвенгрош, В. Іванишин, В. Перевезій, О. Гайова, Б. Завадка, І. Пилипів, Ю. Федорів, О. Іванусів, Д. Сіян, О. Купранець), в яких вивчається становище Української греко-католицької та Православної церков у міжвоєнній Польщі, репресивна щодо них політика польських властей. Аналіз зазначених публікацій свідчить, що Польща в 1921-1939 рр. не виконувала умов VII статті Ризького договору і проводила дискримінаційну антиукраїнську політику.

Польські історики міжвоєнного часу вважали входження західноукраїнських земель до складу Польщі "історичною справедливістю". Такий підхід відкидають сучасні польські науковці, які вивчають українське питання у політиці Другої Речі Посполитої. До них можна віднести праці Р. Тожецького, М. Папезинської-Турек, А. Хойновського, Д. Мательського, Є. Томашевського, А. Айненкеля, С. Стемпеня, В. Менджецького, Т. Пйотркевіча, М. Іваніцко. Історики Польщі не ідеалізують національну політику міжвоєнної Польщі і здатні критично її оцінювати, але деякі з них, якщо йдеться про українське питання, заявляють, що вона була "дуже доброю". При цьому становище українців у Польщі в 1921-1939 рр. постійно порівнюється з УРСР, що викликає сумніви у правомірності такого порівняння.

Як радянська історіографія, так і українські дослідники поза межами СРСР недостатню увагу приділяли вивченню політики Радянського Союзу і Польщі щодо розв'язання українського питання у Лізі Націй. Лише у праці першого міністра закордонних справ УНР О. Шульгіна "Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині" (К., 1998) на основі маловідомих для вітчизняних істориків матеріалів показані зусилля уряду УНР в екзилі, спрямовані на справедливе вирішення українського питання Лігою Націй в 1920-1934 рр. Відомості про участь Ліги Націй в обговоренні міжнародно-правового статусу Східної Галичини в 1920-1923 рр. містять праці Ю. Сливки та польської дослідниці С. Закс. У 90-ті роки ця проблема знайшла відображення у працях О. Красівського, М. Швагуляка "Пацифікація. Польська репресивна акція в Галичині 1930 р. і українська суспільність" (Львів, 1993), який показав відголос цієї акції в Галичині 1930 р. щодо українського населення на форумі Ліги Націй. Заслуговують на увагу публікації Т. Шинкаренка, кандидатська дисертація В. Кушніра "Ліга Націй та українське питання 1919-1934 рр." (Львів, 2000), які вивчають українське питання в Лізі Націй, а також монографія польського дослідника Цезажа З. "Polska a Liga Narodów. Kwestie terytorialne w latach 1920-1925 (Studium prawno-polityczne)" (Wrocław, 1993). Проте ця проблема знайшла лише часткове висвітлення в українській історіографії.

За останнє десятиріччя зріс інтерес українських істориків до вивчення українського питання в міжнародних відносинах напередодні Другої світової війни. У працях вітчизняних науковців А. Трубайчука, В. Ковалюка, Д. Злепка, О. Маначинського, М. Вегеша досліджуються події, пов'язані з Мюнхенською конференцією 1938 р., окупацією Закарпатської України Угорщиною, політика СРСР і Польщі у цьому питанні, наслідки для України пакту Ріббентропа-Молотова. Привертають увагу публікації М. Швагуляка, М. Рожика "1939 рік в історичній долі Польщі і Західної України" (К., 1992), М. Литвина, О. Луцького, К. Науменка "1939. Західні землі України" (Львів, 1999), в яких аналізується політика Польщі щодо українців напередодні війни, особливості політики СРСР при укладенні пакту Ріббентропа – Молотова.

Російські дослідники Д. Волкогонов, М. Семиряга, В. Роговін, Н. Лебедева, Ф. Фірсов, Д. Наджафов у своїх працях розкривають неприглядні сторони сталінської дипломатії, із

нових позицій оцінюють роль СРСР у четвертому розділі Польщі в 1939 р. Значну увагу радянсько-польським і радянсько-німецьким відносинам в 1939 р. приділяють польські науковці М. Камінський, М. Захаріас, С. Грегоровіч, М. Войцеховський, А. Брегман, К. Грюнберг, Я. Серчик, А. Кастори, М. Згурняк, А. Скшипек, В. Матерський, Ч. Гжеляк. Вони відзначають, що СРСР, як і нацистська Німеччина, повинні відповідати за агресію проти Польщі у 1939 р. Однак спеціальних праць вітчизняних істориків, які б вивчали українське питання в радянсько-польських відносинах другої половини 30-х років, немає.

Цінні відомості щодо цієї проблеми, почерпнуто автором у працях українських дослідників, які через призму сьогодення вивчають радянський період в історії України. Політика сталінського керівництва в УРСР та її наслідки для українського народу висвітлюється у роботах Г. Касьянова, С. Кульчицького, В. Даниленка “Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки” (К., 1991), Ю. Шаповала “У ті трагічні роки: сталінізм на Україні” (К., 1990), О. Рубльова і Ю. Черченко “Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20-50-ті роки ХХ-го ст.)” (К., 1994). Нові підходи у висвітленні подій та явищ досліджуваного періоду, які не знаходили правдивого відображення в радянській історіографії містять праці українських вчених В. Верстюка, О. Гараня, В. Даниленка “Історія України: нове бачення.- Т.2” (К., 1995), “Історія України / Під ред. В. Смолія (К., 1997), О. Субтельного “Україна: історія” (К., 1991), Т. Гунчака “Україна: перша половина 20-го століття: нариси політичної історії” (К., 1993), Я. Грицака “Нарис історії України: формування модерної української нації 19–20 ст.” (К., 1996), “Історія України від найдавніших часів до наших днів: Навч. посібник / Ю.І. Макар та ін.” (Чернівці, 1998), “Історія України / За ред. Ю. Зайцева” (Львів, 1996), “Мала енциклопедія етнології та етнографії / Відп. ред. Ю.І. Римаренко” (К., 1996), “Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О. Мироненка ” (К., 1997).

За часів тоталітарного комуністичного режиму, коли об’єктивне вивчення проблеми було практично неможливим, ініціативу щодо її дослідження виявила українська еміграція – І. Лисяк-Рудницький, І. Кедрин, Р. Шпорлюк, В. Косик, Т. Гунчак, Л. Васильківський, В. Трембіцький, С. Витвицький, М. Прокоп, П. Мірчук, І. Нагаєвський, а також польська – З. Бжезінський, Є. Гедройц, Ю. Лободовський, К. Подляський. Документальні публікації, статті, публіцистика представників польської еміграції свідчили, що задовго перед 1989 р. вони переборювали опір традиційно думаючого середовища і виступали за прийняття поляками нових кордонів з Україною, у майбутньому незалежною державою.

Західноєвропейські та американські вчені лише останніми роками почали цікавитися історію України ХХ-го ст., відокремлюючи її від російсько-радянської історії. Ще у 50-ті роки вийшла праця в 14 томах класика західної радянології, відомого англійського дослідника Е. Карра, присвячена історії Радянської Росії. Вже в її перших томах “История Советской России. – Кн.1. – Т. 1-2. Большевицкая революция. 1917-1923” (М., 1990) Е. Карр оцінює факт утворення УРСР і в складі її уряду народного комісаріату закордонних справ як своєрідний феномен, оскільки Україна єдина серед радянських республік отримала на це право. Витоки трагічного явища ХХ ст. – сталінізму розглядають на широкому тлі подій радянської історії досліджуваного періоду американський вчений Р. Такер “Сталин: Путь к власти 1879-1929. История и личность” (М., 1990), відомий англійський історик А. Буллок “Гитлер и Сталин: Жизнь великих диктаторов. – Т. 1-2” (Смоленск, 2000). Діяльності Х. Раковського присвятив монографію французький дослідник Ф. Конт “Революция и дипломатия: Х. Раковский” (М., 1991), а суперечлива історія відносин СРСР і Польщі частково

відображена у праці іншого французького вченого Ж.-Б. Дюрозеля “Історія дипломатії від 1919 року до наших днів” (К., 1995). Проблемі українсько-польського порозуміння присвятив свою працю у Канаді М. Палій “The Ukrainian – Polish Defensive Alliance, 1919-1921: An Aspekt of the Ukrainian Revolution” (Edmonton; Toronto, 1995).

Кращі перспективи для вивчення українського питання в радянсько-польських відносинах 1920-1939 рр., відкривають міжнародні наукові конференції українських та польських вчених, які систематично проходять у Києві, Львові, Івано-Франківську, Луцьку, Варшаві, Перемишлі, Кракові, Торуні, Любліні. Для дослідників українсько-польських відносин велику наукову цінність становлять опубліковані матеріали таких конференцій [7]. Окрім того, вони стимулюють дослідження проблеми шляхом залучення зацікавлених тематикою українських і польських істориків, сприяють усуненню розбіжностей при висвітленні найбільш складних та болючих аспектів взаємовідносин двох народів.

1. Poliszczuk W. *Gorzka prawda. Zbroniczość OUN - UPA (spowiedź Ukraińca)*. - Toronto - Warszawa - Kijów, 1995; його ж: *Falszowanie historii najnowszej Ukrainy*. - Toronto - Warszawa, 1996. 2. Україна – Польща: важкі питання. Матеріали міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках”. Варшава, 22-24 травня 1997 р. - Варшава, 1998. - Т.1-2. - С. 124-125. 3. Сергійчук В. *Наша кров – на своїй землі*. - Вид. 3-тє, доп. - Київ, 1997; Семенюк А. *На тему українсько-польських відносин критичні зауваження*. - Мінеаполіс. Мінесота. США, 1996. 4. Зуев Ф. *Международный империализм – организатор нападения панской Польши на Советскую Россию (1919-1920 гг.)*. – М., 1954; Ольшанский П.Н. *Рижский мир. Из истории борьбы Советского правительства за установление мирных отношений с Польшей 1918 – март 1921 г.* – М., 1969; його ж: *Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921-1924 гг.* – М., 1974; Лихутин И.В. *Советско-польские отношения 1931-1935*. – М., 1977; Яжборовская И.С. *О некоторых аспектах влияния Октября на содержание, направление и формы классовой борьбы в Польше (1918-1923 гг.) // Советско-польские отношения 1918-1945*. – М., 1974. 5. Кундюба И.Д. *Исторические предпосылки краха панской Польши*. – К., 1959; Симоненко Р.Г. *Українська РСР у боротьбі проти імперіалістичної агресії (1919-1920)*. – К., 1963; Карпенко О.Ю. *Імперіалістична інтервенція на Україні 1918-1920*. – Львів, 1964; Панчук М.І. *Боротьба КПЗУ за ідейне й організаційне зміцнення партійних лав і посилення впливу на маси*. – К., 1982; Макарчук С.А. *Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма*. – Львов, 1983; Сливка Ю.Ю. *Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939)*. – К., 1985. 6. Kumaniecki J. *Po traktacie Ryskim. Stosunki polsko-radzieckie 1921-1923*. – Warszawa, 1971; його ж: *Pokój polsko-radziecki 1921. Geneza – rokowania. – traktat – komisje mieszane*. – Warszawa, 1985; Leczyk M. *Polityka II Rzeczypospolitej wobec ZSRR w latach 1925-1934: Studium z historii dyplomacji*. – Warszawa, 1976; Kowalski W., Skrzypek A. *Stosunki polsko-radzieckie 1917-1945*. – Warszawa, 1980; Skrzypek A. *Kronika koegzystencji. Zarys stosunków polsko-radzieckich w latach 1921-1939*. - Warszawa, 1982; Łopatniuk S. *Polsko-radzieckie stosunki gospodarcze 1921-1939*. – Warszawa, 1988; Materski W. *Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie 1918-1939*. – Warszawa, 1994; Gregorowicz S., Zacharias M.J. *Polska – Związek Sowiecki: Stosunki polityczne 1925-1939*. – Warszawa, 1995. 7. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. - Київ, 1993; Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ-му ст. - Івано-Франківськ, 1997; Перша світова війна і слов'янські народи. - Київ, 1998; Україна-Польща: важкі питання. - Т.1-3.-Варшава, 1998; *Traktat ryski 1921 roku po 75 latach*. - Toruń, 1998.